

SERGIO BENVENUTO

Halál amerikai módra

(Lettre, 1994/14)

(fordította: CsuvárErzsébet)

NEW YORK - Ha Olaszországban vagy Franciaországban pszichológusokkal beszélgetek, rendszerint az derül ki róluk, hogy az emberek családi vagy szexuális problémáira szakosodtak. Ha viszont Amerikában találkozom pszichológusokkal, ők az esetek túlnyomó részében haldoklókkal foglalkoznak. S nem csupán a pszichológusok körében terjedő divatról van szó: néhány éve mintha az egész amerikai társadalom a halál, a betegség, a súlyos sérülések „szocializációjának” bűvöletében élne.

A színházak és a mozik műsora is ezt a tendenciát tükrözi. A Broadway-n telt házak előtt játsszák Tony Kushner: Angyalok Amerikában című drámafolyamának 2. részét, a Peresztrojkát, amely az első részhez (Millenium Approaches) hasonlóan két AIDS-beteg agóniáját mutatja be. A történet Reagan fénykorának New York-jában játszódik. Az első részt is három éve megszakítás nélkül játsszák. Egy európai számára furcsa, hogy a New York-iak képesek 65 dollárt fizetni azért, hogy láthassák a show-t, amelyben a New York Hospitalben, a Kaposi-szarkóma tüneteiben, infúziókban, s a „fertőzést-keresők” nyilvános WC-beli szodómiáiban „gyönyörködhetnek”. Az amerikai publikum azonban időnként még hangos nevetéssel is meghálálja az akasztófahumort.

J. Demme filmje, a Philadelphia is az új időket jelzi. Az alkotók ebben a filmben is nagy műgonddal ábrázolják egy ifjú pennsylvaniai homoszexuális ügyvéd AIDSbetegségének különféle stádiumait; az ügyvéd ahelyett, hogy utolsó hónapjaiban a túlvilág nagy kérdésein rágódna, hangos pert robbant ki ügyvédi irodája főnöke ellen, amiért az, betegsége miatt, törvénytelenül elbocsátotta őt.

A halál témája az idős Edward Albee-t is megérintette, aki több mint egy évtizedes hallgatás után nemrégiben tért vissza a színház világába. Új darabja a Three Tall Women (Három magas nő) idős édesanyja utolsó napjáról s a gyászszerterrással kapcsolatos teendőkről szól.

S még Spielberg, a nagy mozimágus is, kinek filmjeiért megostromolják a jegypénztárakat, megpróbálkozott a halál filmrevitelével: nagy fába vágta a fejszét, amikor nem kevesebbre, mint a Holocaust ábrázolására vállalkozott a Schindler listája című Oscar díjjal jutalmazott művében. S jóllehet sikerült happy enddel zárnia azt a történetet, amely milliók számára ért tragikus véget, a siker mégsem csupán

ennek köszönhető, hanem annak is, hogy a tömeghalál borzalma nem taszítja az amerikai közönséget. S a példákat még sorolhatnánk.

Az amerikai szórakoztató birodalom tehát úgy tűnik, a Show, a Látványosság, a Kommunikáció részévé óhajtja tenni a handicap

gek, förtelmes ábrázatú, torz figurák, afáziások, süketnémák, gyógyíthatatlan betegségekben szenvedők. Az amerikai álomgyár jól tudja, hogy immár meghódította az egész földgolyót, s hogy az emberiség történetében először hozott létre kozmopolita álmokat: a Jurassic Park éppúgy tetszik a kínai parasztnak, mint a beduinak, vagy a kaliforniai munkásnak. Az Álomgyár tehát saját győzelmétől megittasulva, újabb kihívást intéz önmaga ellen: az emberi túróképesség határáig merészkedve egyre hátborzongatóbb történeteket agyal ki, hogy létrehozza a világ minden táján eladható Nagy Show-t. A Könyörületesség eme jenki átlényegítésének köszönhetően immár nem kötelesség tehát, hanem tömegfogyasztásra alkalmas szórakozás.

Az európaiak gyakran azt gondolják, hogy emögött nincs más, mint cinizmus: a mindenből pénzt csinálni, mindegy, milyen áron cinizmusa. Akik ezt hiszik, nem veszik észre az American Dream (Amerikai álom) lényegét, ami nem más, mint kimondani a kimondhatatlant, lerántani a leplet minden titokról, közölni a közölhetetlent.

A halálhoz való jog.

Azt hiszem, csak Amerikában válhatott egyfajta népi hőssé az olyan ember, mint dr. Jack Kevorkian, alias „Doctor Death” (Doktor Halál). Ez a kísérteties arcú michigani orvos, a törvényekre fittyet hányva jó ideje azzal foglalkozik, hogy meghalni kívánó pácienseit átsegíti a másvilágra. S mindezt a lehető legnyíltabban, legnagyobb hírverés közepette teszi. Jellemző, hogy amikor megjelent az öngyilkosság „legkedvezőbb” módozatait bemutató kézikönyv, a Final Exit, azonnal bestseller lett Amerikában.

A betegség és a halál kérdése már a jogi gyakorlatban, s a politikában is megjelent, s ezzel együtt föltűnt a színen az amerikaiak tipikus megtestesítője, az ügyvéd. Nem véletlen, hogy az Angyalok Amerikában, vagy a Philadelphia főszereplői ügyvédek. Lehetnek jók vagy gonoszak, a lényeg, hogy ügyvédek. Az amerikaiak imádják a tárgyalásokat, főleg az olyanokat, amelyek az emberi jogok körül forognak. Másról se hallani itt, mint kisebbségi jogokról, a homoszexuálisok, a biszexuálisok, a nők, a betegek, a szado-mazochisták, a gyerekek, a természet jogairól. Ebben a kontextusban az öngyilkosság, a halál is emberi jog. Vagyis olyasvalami, amit ügyvédre lehet bízni.

A Halálhoz Való Jog Keresztesháborúja mögött nemcsak az amerikaiaknak a perek, a jogi aktusok iránti gyerekes rajongása húzódik meg, hanem egy - az európaiától gyökeresen eltérő - szemlélet, magatartás a szerencsétlenségekkel,

katasztrófákkal, halálos betegségekkel, azaz a halállal szemben.

Kevorkian tehát, ez a sovány, hórihorgas michigani orvos, nem áll szemben az amerikai mentalitással, hanem éppen ellenkezőleg, azt képviseli, amikor levonja annak logikus konzekvenciáit.

A római poliklinikán hiába keresnénk a Rákostályt, mert azt a betegek iránti (ál)tapintatból, afféle kegyes csalásként, a misztifikáló Radiológia felirat álcázza. Ha egy olaszról kiderítik, hogy rákos, abban a pillanatban elkezdik gyerekként kezelni: nem tudhatja meg, milyen betegsége van. Az amerikai páciensnek ezzel szemben joga van megismerni a diagnózist, tilos elhallgatni előtte bármit, még ha halálos betegségről van is szó. Ha az orvos nem meri megmondani betegének az igazságot, az akár fel is jelentheti őt, hivatás körében elkövetett csalásért.

„Pozitív hozzáállás”

Ha azután az amerikai szembesült azzal, hogy AIDS-es, rákos, vagy valami más szörnyű kór támadta meg, még akkor sem kell elvesztenie a fejét. Pozitívan kell hozzáállnia a dologhoz. Pozitív: az amerikai way of life (életforma) egyik kulcsfogalma. A pozitív szó sok európai számára ellenszenvesen cseng, mert mi, a végtelenségig hegeliánusok, a negatív bűvöletében élünk (vagy filozófusaink talán nem a „negatív gondolattal”, a „rombolással” rokonszenveznek?).

Hogy amerikai betegünk pozitívan állhasson a dolgokhoz, elárasztják őt a legkülönfélébb kiadványokkal, nyomtatványokkal, kézikönyvekkel, füzetekkel, mint például: Hogyan élhetünk együtt boldogan a rákkal, Szeretet, orvoslás és csodák, Vereségből a győzelembe, Hogyan kerüljük el a kemoterápia mellékhatásait, Rák és szexualitás. És még sorolhatnám. A beteg rokonai és barátai is hasonló kézikönyvekkel szerelkeznek fel, mint például: Rákos beteg a családban. Ezekben a kiadványokban minden szükséges információt megtalálhatnak, a legpraktikusabbaktól kezdve - hol vegyünk olcsó parókát, melyik orvoshoz, szociális gondozóhoz forduljunk - egészen a lelki vigaszt nyújtó jó tanácsokig. Még költeményeket is olvashatnak bennük, a Carpe diem-et dicsőítendő. De különféle egyesületek is igyekeznek csábító ajánlataikkal tagjaik sorába csalogatni az AIDS-ben és rákban szenvedőket. Kiadványokkal bombázzák az újdonsült betegeket, melyek hasznosabbnál hasznosabb tudnivalókkal vannak tele: segítségükkel a beteg bátrabban nézhet szembe bajával. Kár, hogy az első információ az egyik ilyen rendkívül hasznos könyvecskében a temetkezési vállalat címe.

A betegek különféle öngyógyító és önsegélyező csoportok tagjai lehetnek: külön társulásuk van a mellrákosoknak, a nyirokmirigy-rákosoknak, az AIDS-eseknek. A csoportok a legkülönfélébb teóriák hívei, a zenbuddhizmustól kezdve Freud pszichoanalíziséig: a fontos mindegyik csoport működésében az, hogy az azonos betegségben szenvedők megoszthatják egymással tapasztalataikat, hogy beszélni tudnak magányos szenvedéseik mélységeiről.

Én is jónéhány csoport munkájában részt vettem már, s egyáltalán nem találkoztam az Olaszországban olyannyira megszokott félénk szemérmességgel, tapintatos elhallgatásokkal. Az itteni csoportokban a jókedv dominál: szellemes bemondások, tréfák röpködnek. A betegtársak lelket öntenek a csüggedőkbe, arra buzdítják őket, hogy vegyék fel a harcot a betegségükkel, hogy pozitívan reagáljanak. Információk cserélődnek, barátságok szövődnek. Rákos hölgyek partikat, vacsorákat szerveznek, amelyekre a hozzátartozókat is meghívják. Ezek a csoportok valahol félúton helyezkednek el a pszichoterápiás és a vallási alapon szerveződő csoportok között. Ki-ki választhat tehát kedve szerint.

Az amerikai homoszexuálisok közössége is látványos akciókat kezdeményez az AIDS terjedése miatt: fotókiállításokat, felvonulásokat szerveznek a nagyobb állami támogatásért, s a lakóhely szerinti egészségügyi ellátásért, amelyet az egészséges gay-ek biztosítanak számukra. Míg Olaszországban az AIDS-eseket legszívesebben eldugják valahová, Amerikában meghívják őket a tévéstúdiókba. Azt, aki sok éve él együtt betegségével, szinte guruként tisztelik: zsúfolt házak előtt tart előadásokat arról, hogyan csinálja, hogy még mindig él. A titok nyitja tehát: a pozitív gondolkodás. A Mississippri áradásakor az árvízkárosult amerikai mosolyogva közli a képernyőről: „Sokkal szebb házat építetek magamnak... mégpedig a Mississippri partján!”

Az American way of dying-nak megvannak a maga főszereplői, és teoretikusai is, az ún. „thanatológusok”. Ok a „káronok”, akik a lehető legkíméletesebben segítik át a haldoklókat az Acheronon, s ugyanakkor a hozzátartozóknak is lelki vigaszt nyújtanak.

„Számunkra, amerikaiak számára, semmi sem kimondhatatlan, semmi sem megoldhatatlan” - állítja John Dewey. „A halál és a betegség szekularizációja” következtében semmi sincs, amivel egy demokratikus társadalom ne lenne képes szembenézni, vagy amit ne tudna megjobbitani, beleértve az agóniát is.

Nemes tragikum

Európában viszont - vagy ha szabad így neveznem, Latin-Európában - a betegség, a rokkantság, a halál a diszkréció ködébe burkolóznak: személyes dolgok, legfeljebb a legközelebbi hozzátartozókkal oszthatók meg. Úgy tartjuk, a Beszéd vulgarizál. Mi, európaiak, szemérmesek vagyunk: a betegség és a halál számunkra kifejezhetetlen, a nyelven túli

halál-felfogásról írt gyönyörű tanulmányaiban már a hetvenes években azt fejtegette, hogy a halál és a betegség egyre inkább kivonul társadalmi érintkezés területéről: a gyásznak például egyre kevesebb látható jele van. (Ki az, aki manapság gyászruhát visel?) De ugyanez vonatkozik a halálra való felkészülésre is: a haldokló ebben is magára van hagyva. Olyannyira, hogy a hozzátartozók szinte kötelességszerűen nem vesznek részt benne: úgy tesznek, mintha nem lennének tisztában a betegség

súlyosságával. Beteg és hozzátartozó Latin-Európában manapság egyre kevesebbet beszél egymással a halálról. A halál kommunikáción, nyelven túli terület.

Mi, európaiak tehát hajlamosak vagyunk lenézni az amerikaiak mindenáron való optimizmusát: úgy gondoljuk, hogy hiányzik belőlük a nemes tragikum, hogy túlságosan pragmatikusak, tehát felszínesek. Pedig a remény és a harc akkor, amikor már nincs miben reménykedni, nincs miért harcolni, szintén hordoz magában valami dicső heroizmust. A halál magánya helyett ők a társadalmi érintkezést választják. Viták, szócsaták, érvelések, összeütközések, de mindenekelőtt understanding (megértés: az amerikai élet újabb kulcsfogalma). Az ékesszólás nem hátrálhat meg a szenvedés előtt. A halál a Kommunikáció része ismét. Mindennek Ünneppé kell válnia ebben az óriási, tömegkommunikációs eszközök uralta kozmopolita Faluban, ami Amerika.

S valóban: manapság az amerikaiak elől semmit nem hallgatnak el, nem rejtenek el: mindent nyilvánosságra hoznak, megvitatnak, mindenből filmet, színdarabot, show-t csinálnak. S a kultúra, amely egykor létrehozta a privacy (privát szféra) fogalmát, manapság éppen ez a kultúra tiszteli a legkevésbé a fájdalom, a szenvedés, a halál intimitását. Amerikában semmi sem szent a szó eredeti értelmében: semmi sem érinthetetlen; elérhetetlen, rejtett, semmi sem tabu többé.

Amerika minden országon túltesz az emberek - főleg a hatalmasságok, hírességek - magánéletének kifürkészésében. Újságírók hada lesi a flörtöket, barátságokat, a VIP (Very Important Persons) botlásait, nyomoz hálózobatitkok, kétes ügyletek után. De nemcsak a hírességek életéről hullik le a lepel. A feministák a sexual harassment (szexuális zaklatás) ellen indítanak harcot. A társadalomtudósok tanulmányok végtelen sorában foglalkoznak a gyermekeken elkövetett erőszakos cselekedetekkel, a vérfertőzések hihetetlenül magas számával, a házasságon belüli erőszakkal. Már-már görcsös igyekezettel ütik bele az orrukat mindenki magánéletébe, legyen az az Egyesült Államok elnöke, vagy épp a szomszéd. A Családi Tűzhely szentsége nem biztosít többé védelmet a szociológusok, pszichológusok, szexológusok és újságírók tovakodó kíváncsiságával szemben. Az amerikai demokráciát egyre inkább definiálhatjuk kifinomult voyeurista társadalomként, hiszen minden megnyilvánulás, történjen az akár az élet legvégső határán, megnézhető, lefilmezhető, elmesélhető, bemutatható, megvitatható...